

Revue Criminologie, «Dossier: Nouvelles connaissances et nouvelles questions en criminologie», (1992) T. XXV No 2, σελ. 1-160, Montréal, Les Presses de l' Université de Montréal

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το τεύχος αυτό της *Revue Criminologie*, υπό τη διεύθυνση του A.Pires, φιλοδοξεί να αποτελέσει μία προσπάθεια ανανέωσης του εγκληματολογικού τομέα. Το καταφέρνει όμως στην πραγματικότητα;

Ο A. Pires στο Editorial του ξεκινά με την απαισιόδοξη διαπίστωση ότι, για τους εγκληματολόγους, η ευφορία της δεκαετίας του '60 αντικαταστάθηκε από το μαρασμό και την κακοφωνία της δεκαετίας του '80. Είναι δυνατόν να υπάρξουν καινούργιες προοπτικές βασισμένες στην υπάρχουσα εμπειρία;

Σε ένα σημαντικό άρθρο: «Vers un paradigme des interrelations sociales», ο A. Pires και η F. Digneffe προτείνουν την έννοια της «κοινωνικής διασύνδεσης» (*interrelation sociale*) προς αντικατάσταση των κλασικών εννοιών που χρησιμοποιούν τόσο η εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη όσο και η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης.

Είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι εγκληματολόγοι συμφωνούν ότι δεν μπορεί να υπάρξει έγκλημα χωρίς κάποιο κανόνα, ένα νόμο που να δείχνει ότι μία ορισμένη πράξη και όχι κάποια άλλη μπορεί να χαρακτηριστεί ως έγκλημα (αρχή της νομιμότητας).

Η εγκληματικότητα, γενικά, αναφέρεται σε δύο πράγματα. Μία συμπεριφορά αλλά και τον ορισμό της ως εγκληματικής. Το έγκλημα δεν είναι μόνο μία πράξη αλλά η σχέση ανάμεσα σ' ένα τρόπο ενέργειας (*maniere de faire*) και ένα τρόπο προσδιορισμού. Η λέξη κλειδί για ν' αντιληφθούμε τη σχέση αυτή είναι η λέξη «γίνεται» (*devient*). Το να οδηγήσει κάποιος το αυτοκίνητό του γρήγορα γίνεται ένα αδίκημα όταν προσδιορίζεται ως τροχαία παράβαση (υπερβολική ταχύτητα). Το να κτυπήσει κανείς κάποιον γίνεται έγκλημα όταν είναι προσδιορισμένο από το νόμο ως «σωματική βλάβη». Για να θεωρηθεί μία πράξη ως έγκλημα πρέπει να έχω στο μυαλό μου μία ποινική κατηγορία (π.χ. κλοπή) ικανή να περιλάβει το εν λόγω γεγονός, πρέπει να «διαβάσω» το γεγονός κάτω από το πρίσμα των «ποινικών γυαλιών» και να επιτύχω να πείσω το σύστημα ότι η ανάγνωση αυτή είναι η ορθή.

Δεν είναι επομένως αρκετό μία συμπεριφορά να είναι επιβλαβής για να θεωρηθεί έγκλημα. Υπάρχουν πολύ σοβαρές πράξεις οι οποίες όμως έχουν λίγες πιθανότητες να θεωρηθούν εγκλήματα όπως τα θανατηφόρα εργατικά ατυχήματα που οφείλονται σε αμέλεια του εργοδότη (*Illegalismes privileges*). Άρα το έγκλημα δεν είναι μόνο μια συμπεριφορά επι-

βλαβής ή απαράδεκτη. Αποτελεί επίσης μία μορφή δόμησης της πραγματικότητας. Ως παράδειγμα αναφέρεται η διαφορετική αντίδραση δύο αστυνομικών (του ενός πεπειραμένου με πολλά χρόνια στην υπηρεσία και του άλλου νέου και άπειρου) απέναντι σε μια συμπλοκή νέων στο δρόμο. Παρ' όλο που είναι μάρτυρες του ίδιου γεγονότος, ο καθένας θα το χαρακτηρίσει διαφορετικά με διαφορετικές συνέπειες (ο πρώτος θα το θεωρήσει σαν ένα συνηθισμένο καυγά ενώ ο δεύτερος μία συμπλοκή που αντιβαίνει στην ποινική νομοθεσία). Έτσι η ίδια κατάσταση θα χαρακτηριστεί διαφορετικά στην κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις. Μπορούμε λοιπόν να δούμε το αντικείμενο της εγκληματολογίας ως τη μελέτη των τρόπων προσδιορισμού και αντίδρασης απέναντι σε ορισμένες καταστάσεις.

Μέχρι σήμερα δύο ήταν τα βασικά ρεύματα για το χαρακτηρισμό του εγκληματικού φαινομένου: α) εκείνα που το προσδιόριζαν σαν ένα κοινωνικό γεγονός (*fait social*) και β) εκείνα που το θεωρούν ως ένα κοινωνικό ορισμό (*definition sociale*).

Τα δύο αυτά παραδείγματα δίνουν μία μονομερή και μονοδιάστατη εικόνα της πραγματικότητας μη λαμβάνοντας υπόψη σημαντικά στοιχεία. Εξάλλου η διαμάχη περιορίστηκε στις διαφορές μεταξύ των δύο αυτών θέσεων ξεχνώντας ότι υπάρχουν και άλλα σημεία διαφοροποιήσεων στον εγκληματικό τομέα. Έτσι έπρεπε να διαλέξει κανείς ανάμεσα στη θέση ότι το υποκείμενο είναι ελεύθερο ως προς τις επιλογές του (κλασική θεωρία) ή αντίθετα ότι τα πάντα είναι προκαθορισμένα (θετικισμός). Ξεχνάμε όμως ότι υπάρχει και μία τρίτη επιλογή: Το υποκείμενο (και επομένως ο δράστης ενός εγκλήματος) δεν είναι ούτε ένα ον εντελώς ελεύθερο ως προς τη βούλησή του ούτε όμως και ένα ον του οποίου οι πράξεις είναι απόλυτα προκαθορισμένες, αλλά ένας «οριοθετημένος φορέας» (*acteur situe*) στο μέτρο που φέρει μαζί του τις προσωπικές του αντιλήψεις απόρροιες της θέσης που κατέχει στην κοινωνία, της προσωπικής του ιστορίας καθώς και των σχεδίων γύρω από τα οποία οργανώνονται οι δραστηριότητές του.

Ένα άλλο σημείο προστριβών υπήρξε η αντίθεση μεταξύ της κοινωνιολογικής εγκληματολογίας και της κλινικής. Η διαμάχη αυτή επικάλυψε τις διαφορετικές κατευθύνσεις στο εσωτερικό της κλινικής εγκληματολογίας.

Στη συνέχεια, οι συγγραφείς επιχειρούν μία ανάλυση και παρουσίαση των θέσεων της κλινικής εγκληματολογίας ξεκινώντας από τον De Greef, ο οποίος ασχολήθηκε περισσότερο με τη μελέτη μιας κοινωνικής σχέσης (στις ψυχολογικές της πλευρές) παρά με την εξεύρεση μίας μεταβλητής (χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, επικινδυνότητα) ικανής να εξηγήσει τη συμπεριφορά ενός ατόμου.

Η επιστημολογική προσέγγιση του De Greef αναιρεί τη διάκριση μεταξύ εγκληματικότητας και μη. Το πέρασμα στην πράξη θεωρείται ως το

αποτέλεσμα μίας κανονικής και πολύπλοκης διαδικασίας προσαρμογής του ατόμου στις συνθήκες της ζωής.

Όσον αφορά τον κλινικό παρατηρητή δεν μπορεί να περιοριστεί ούτε σε αυτά που αναφέρει το άτομο για τον εαυτό του ούτε σε αυτά που αναφέρουν οι άλλοι γύρω από το άτομο ως αντίδραση - άμυνα. Κατά τον Chr. Debuyst το αληθινό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η δικαιοσύνη είναι να καταφέρει ώστε να συναντηθούν αυτές οι δύο «πραγματικότητες». Η «αντικειμενική» ευθύνη βρίσκεται ανάμεσα στις δύο αυτές μορφές χαρακτηρισμού και δεν μπορούμε να την φτάσουμε παρά κατά τρόπο ελλειπή και αβέβαιο.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι ο De Greef προτίμησε να προωθήσει τη «σχέση συμπαράστασης» προς τους ασθενείς του και όχι απλά της αποκατάστασης (rehabilitation) έννοια η οποία ενέχει μία θετικιστική απόχρωση και προϋποθέτει μία παθολογική κατάσταση.

Στη συνέχεια οι συγγραφείς επιχειρούν τη *διασύνδεση των Σχολών* της Louvain και του Chicago αφού και οι δύο σχολές υιοθετούν μία φαινομενολογική προσέγγιση θεωρώντας την παράβαση ως ένα «κανονικό» (normal) τρόπο προσαρμογής των ατόμων στις συνθήκες της ζωής. Από μεθοδολογική άποψη το «πώς έγινε κάποιος εγκληματίας» αντικαθιστά το «γιατί υπάρχει έγκλημα» των κλασικών και το «ποιος είναι εγκληματίας» των θετικιστών. Με την προσθήκη και των φεμινιστικών ερευνών οι θέσεις των Σχολών της Louvain και του Chicago αποτελούν το κοινό υπόβαθρο για τη δημιουργία μίας νέας θεώρησης των πραγμάτων η οποία δεν είναι ούτε κλασική ούτε θετικιστική.

Ο Chr. Debuyst, θα συνεχίσει τα ίχνη του De Greef ως εγκληματολόγος και κλινικός ψυχολόγος. Κατά τον Debuyst, ο παραδοσιακός ορισμός της εγκληματολογίας ως «μελέτης του εγκλήματος και του εγκληματία» είναι πολύ περιοριστικός. Μπορεί να ικανοποιεί τους εκπροσώπους της κλασικής και θετικιστικής σκέψης όμως αποκλείει τις έρευνες τις σχετικές με τη δημιουργία και την εφαρμογή του νόμου οι οποίες ανήκουν στο παράδειγμα του «κοινωνικού προσδιορισμού» (deifinition sociale). Αυτό το παράδειγμα μας προσφέρει, εξάλλου, την έννοια του «κοινωνικού φορέα» (acteur social) ως μία θεωρητική σύλληψη που μπορεί να αποτελέσει τη βάση του τρίτου παραδείγματος. Με τη συνδρομή και των φεμινιστικών ερευνών οι οποίες τονίζουν ότι οι γυναίκες που παραβάτησαν δεν είναι ούτε εχθροί της κοινωνίας, ούτε άρρωστες, ούτε διαφορετικές από τις άλλες γυναίκες, οι συγγραφείς αναγγέλλουν τελικά τη βασική τους πρόταση που συνίσταται στη δημιουργία ενός παραδείγματος «κοινωνικών διασυνδέσεων» (interrelations sociales).

Όπως ήδη αναφέραμε, η βάση είναι η έννοια του «κοινωνικού φορέα». Το μεγάλο προτέρημα αυτής της έννοιας είναι ότι επιτρέπει να λάβουμε υπόψη όλες τις παραμέτρους και όλα τα επίπεδα ανάλυσης. Επειδή όμως παρουσιάζει ορισμένες δυσκολίες για να θεωρηθεί ότι εκπροσωπεί

το τρίτο εγκληματολογικό παράδειγμα, οι συγγραφείς προτιμούν την έννοια των «κοινωνικών διασυνδέσεων».

Υπάρχουν επομένως τρεις τρόποι για να συλλάβομε το αντικείμενο της εγκληματολογίας: α) ως ένα κοινωνικό γεγονός, β) ως ένα κοινωνικό προσδιορισμό και γ) ως μία κοινωνική σχέση, ως κοινωνικές διασυνδέσεις.

Ο τρίτος αυτός τρόπος είναι συνθετικός και περιλαμβάνει τους άλλους δύο ήτοι τη συμπεριφορά και τον ορισμό της συμπεριφοράς.

Οι συγγραφείς αναφέρουν ως ένα από τα παραδείγματα μέσα από τα οποία επιχειρήθηκε μια τέτοια προσέγγιση την έρευνα του J.Poupart τη σχετική με τη χρήση βίας στο άθλημα του χόκεϋ επί πάγου όπου, χάρη στο παιγνίδι των κοινωνικών διασυνδέσεων, το ποινικό δίκαιο κρατιέται μακριά από τη ρύθμιση τέτοιων επεισοδίων.¹ Αυτή η βία η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως έγκλημα, λαμβάνει χώρα δημοσίως (εφόσον συχνά μεταδίδεται από την TV) αλλά ρυθμίζεται από μηχανισμούς έξω από τον ποινικό. Ο Poupart μας δείχνει πώς αυτή η συγκεκριμένη μορφή βιαιότητας παράγεται (γένεσις) και διευθετείται (αντίδραση) από ένα σύστημα κανόνων που ρυθμίζει ειδικά το άθλημα του χόκεϋ επί πάγου.

Ασφαλώς η έννοια της κοινωνικής διασύνδεσης που προτείνεται από τον Debuyss και υποστηρίζεται από τους A. Pires και F.Digneffe αποτελεί ένα θετικό βήμα για τη σύλληψη και κατανόηση της εγκληματικής πραγματικότητας η οποία είναι κατ' εξοχήν σύνθετη και πολύπλοκη. Όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι μηχανισμοί του ποινικού δικαίου, έστω και αν στηρίζονται κατά βάσιν στη συμπεριφορά, λαμβάνουν συχνά υπόψιν την κοινωνική πραγματικότητα μέσω της δυνατότητας διαφορετικής ερμηνείας από τα όργανα εφαρμογής του δικαίου. Επομένως, χάρις στους κανόνες ερμηνείας και εφαρμογής σπάνια η συμπεριφορά (πράξη, κοινωνικό γεγονός) αντιμετωπίζεται «εν κενώ». Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν οι λόγοι που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως ή τον καταλογισμό όπως και οι κανόνες που διέπουν τη συγκεκριμένη επιμέτρηση μίας ποινής.

Όσον αφορά τις περιπτώσεις βίας στο χόκεϋ που αναφέρει ο J. Poupart, πρέπει να τονίσουμε ότι είναι κυρίως η συναίνεση του παθόντος σε μία ορισμένη βία που οδήγησε, ως όρος ο οποίος αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως, στην ανεκτικότητα των αρχών μπροστά στα βίαια αθλητικά επεισόδια. Αυτό εξάλλου συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις όπως τις καθημερινές επαφές μέσα στο πλήθος και τις ιατρικές εγχειρίσεις.

1. Βλέπε επίσης, G. Letourneau και A. Manganas, «La tolerance des droits penal et sportif, source de violence dans les sports», (1976) 17 Cahiers de Droit, 741; τω ιδίω, «La legalite des sports violents» (1977)55 The Canadian Bar Review 256.

Ακόμη και στο παράδειγμα των αστυνομικών που μας δίνουν οι συγγραφείς στη σελ. 16 και οι οποίοι ερμηνεύουν διαφορετικά τα ίδια γεγονότα (ένα καυγά του δρόμου) δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι και οι δύο βρίσκονται μέσα στα πλαίσια της αρχής της νομιμότητας. Ο ένας δεν το θεωρεί ως ποινικό αδίκημα διότι τα όρια της συναίνεσης στη βία που συνεπάγεται ένας καυγάς είναι γι' αυτόν διαφορετικά από του άλλου αστυνομικού. Ασχέτως αν υπεισέρχεται και ο παράγων ότι οι συμπλεκόμενοι γνώριζαν τον ένα αστυνομικό, από την πλευρά του ποινικού δικαίου και οι δύο αστυνομικοί δεν ξέφυγαν από τα όρια της αρχής της νομιμότητας με την ερμηνεία που έδωσαν. Πολλές εξάλλου είναι οι περιπτώσεις όπου τα συγκεκριμένα περιστατικά προσδιορίζουν αν θα εφαρμοστεί ένας κανόνας που ποινικοποιεί μία συμπεριφορά (π.χ. άμβλωση - κατάσταση ανάγκης, εργατικό ή τροχαίο ατύχημα - βαριά ή ελαφρά αμέλεια, ανθρωποκτονία - υπέρβαση των ορίων της άμυνας).

Εν τούτοις επιθυμούμε και πάλι να τονίσουμε ότι η έννοια της κοινωνικής διασύνδεσης αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς μία διεπιστημονική, πλουραλιστική και συνθετική αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου. Υπό την έννοια αυτή μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην προσπάθεια που καταβάλλεται για να βγει η εγκληματολογία από το τέλμα των παραδοσιακών θέσεων.

Ο Chr. Debuyst στο άρθρο που ακολουθεί «*Les paradigmes du droit penal et les criminologies cliniques*» αναλύει τη σχέση ανάμεσα στο ποινικό δίκαιο και ορισμένες τάσεις της κλινικής εγκληματολογίας. Από την αρχή δείχνει την προτίμησή του προς την τάση που θεωρεί την εγκληματικότητα όχι απλά μία παράβαση του νόμου αλλά ως αποτελούμενη από συμπεριφορές που διαδραματίζονται μέσα σε συνθήκες και σ' ένα ψυχολογικο-κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο σαφώς οριοθετημένο.

Για παράδειγμα η κλοπή σε ένα πολυκατάστημα δεν είναι το ίδιο πράγμα με μία ένοπλη ληστεία έστω αν και οι δύο πράξεις αποτελούν παράβαση του νόμου. Όσον αφορά τις διαφορές δεν περιορίζονται μόνον στα επί μέρους περιστατικά αλλά επεκτείνονται και στο πλαίσιο των διασυνδέσεων μέσα στο οποίο συμβαίνουν.

Η άποψη όμως αυτή προσαρμόζεται δύσκολα προς το ποινικό δίκαιο εφόσον εκείνο που προέχει είναι η προβληματική των διασυνδέσεων και τα άτομα εμφανίζονται ως ενεργητικοί συμμετοχοί δηλαδή ως άτομα με σκέψη και δράση. Έτσι, όταν μιλάμε για «ευθύνη» (*responsabilité*) και «υπευθυνοποίηση» (*responsabilisation*) δεν πρέπει να περιοριζόμαστε στον παραβάτη αλλά να λαμβάνομε υπόψιν όλους τους συμμετόχους (*acteurs*).

Ο συγγραφέας τονίζει τον αυταρχικό χαρακτήρα μιας εγκληματολογικής εξέτασης (*examen criminologique*) κάνοντας τον παραλληλισμό με μία ιατρική ή σχολική εξέταση. Από πρώτη άποψη και η εγκληματολογική εξέταση θάπρεπε να αποτελεί μία διαπίστωση των κοινωνικών χαρακτη-

ριστικών και αδυναμιών του υποκειμένου το οποίο οφείλει κανονικά να την αποδεχθεί όπως αποδεχόμαστε μία οποιαδήποτε διάγνωση. Δηλαδή το υποκείμενο πρέπει να αποδεχθεί (ή να υποχρεωθεί να δεχθεί) να θεωρηθεί ως «αντικείμενο» εξέτασης και στη συνέχεια ως «αντικείμενο» θεραπείας (ο παραλληλισμός γίνεται με μία ιατρική ή σχολική εξέταση).

Εν τούτοις, οι διαφορές που υπάρχουν είναι σαφείς: πρώτον το υποκείμενο πρέπει να δεχθεί να γίνει «αντικείμενο» πράγμα που αν μπορεί να γίνει εύκολα σε μία ιατρική εξέταση δεν μπορεί να γίνει σε μία εγκληματολογική. Δεύτερο, ο ασθενής ή πελάτης πρέπει να εμπιστεύεται τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται. Τέλος ο πελάτης ή ασθενής γνωρίζουν ότι ο γιατρός ή ψυχολόγος φροντίζει για τα συμφέροντά του.

Στην περίπτωση της εγκληματολογικής εξέτασης καμία από τις παραπάνω προϋποθέσεις δεν μπορεί να υπάρξει εφόσον το άτομο δεν μπορεί να δεχθεί παρά περιορισμένα και με επιφύλαξη τον «αρνητικό» χαρακτήρα της πράξης του.

Αν τώρα σταθούμε σ' αυτά που ισχυρίζεται ο παραβάτης, βλέπουμε ότι η πλειονότητα από αυτούς υποστηρίζει ότι συνάντησε εξαιρετικές δυσκολίες και εμπόδια στη μέχρι τώρα πορεία του στη ζωή. Επομένως το άτομο αντιτίθεται καθαρά στην ευθύνη που του αποδίδει το ποινικό δίκαιο. Η υπόθεση της πραγματικής ευθύνης (*responsabilite vecue*) κινδυνεύει να μην βρει ποτέ μια ικανοποιητική απάντηση, εφόσον οι απόψεις του ποινικού δικαίου είναι αυτές που επιβάλλονται.²

Κάνοντας τον παραλληλισμό με τις θέσεις του A.Pires, ο Chr. Debuyt πιστεύει ότι το να τοποθετηθεί η πράξη σε ένα πλαίσιο που ενδιαφέρει τον καθένα από τους συμμετόχους (πιθανόν σε διαφορετικό βαθμό), θα επέτρεπε ν' αντιληφθούμε καλύτερα την ευθύνη του καθ' ενός και θα δημιουργούσε την εντύπωση στον παραβάτη ότι δεν γίνεται ένα αντικείμενο που μετατρέπεται αναγκαστικά σε ένοχο.

Και εφόσον σήμερα μιλάμε για «υπευθυνopoίηση» (*responsabilisation*) του υποκειμένου, αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μόνον εάν ληφθεί υπόψιν και η άποψή του όπως και των άλλων συμμετόχων που πιθανόν να εμπλέκονται. Μόνο με τον τρόπο αυτό μπορεί κάποιος να συνειδητοποιήσει και να ενστερνισθεί την προσωπική του ευθύνη. Η δυσκολία έγκειται

2. Σε ένα διαφορετικό επίπεδο και σε μία έρευνα που είχαν πραγματοποιήσει οι φοιτητές μου σε κρατούμενους μιας φυλακής του Καναδά με στόχο να διαπιστωθεί αν η πραγματική ευθύνη αντιστοιχούσε με το ηθικό στοιχείο (*mens rea*) του αδικήματος, οι κρατούμενοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία απεκδύθηκαν πάσης ευθύνης προφασιζόμενοι είτε μία υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ ή / και ναρκωτικών ή άλλους περιστασιακούς παράγοντες που συνέτειναν στο να τελέσουν το αδίκημα. Στις περιπτώσεις αυτές η ευθύνη συνάγεται από την πράξη (*responsabilite imputee*) και αποδίδεται στο άτομο από το δικαστή και το νόμο, αλλά δεν μπορεί να είναι συνήθως η πραγματική κατάσταση που ζούσε το άτομο τη στιγμή της πράξης του.

στο να δημιουργηθούν διασυνδέσεις μεταξύ ατόμων με αντίθετες θέσεις (δράστης, δικαστής, κοινή γνώμη). Στο σημείο αυτό χρειάζεται φαντασία και μία νέα δυναμική εφόσον ουσιαστικά πρόκειται για «ανακάλυψη».

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να απορριφθεί όλη η μέχρι τώρα υπάρχουσα εμπειρία η οποία αντίθετα δεν πρέπει να υποτιμηθεί αλλά να υπάρξει μία αναθεώρηση της θέσης που κατέχει αυτή η εμπειρία.

Εν κατακλείδι ο Chr. Debuyst δείχνει καθαρά την ανάγκη συμμετοχής στη ρύθμιση μίας «προβληματικής κατάστασης» όλων των φορέων που άμεσα ή έμμεσα έχουν εμπλακεί στη δημιουργία της.

Προσωπικά, πάντοτε θεωρούσαμε αδιανόητη τη μη συμμετοχή του δράστη στη ρύθμιση της προβληματικής κατάστασης. Εξάλλου όλες οι προσπάθειες στον τομέα των εναλλακτικών μέτρων (διαμεσολάβηση, συμφιλίωση, εργασία κοινωνικού χαρακτήρα) στο σημείο αυτό τείνουν.

Η «υπευθυνοποίηση» (responsabilisation) του υποκειμένου δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά με μία ενεργό συμμετοχή του στη διαδικασία ρύθμισης της κατάστασης και στα συγκεκριμένα μέτρα που πρέπει να ληφθούν. Μία τέτοια «συναινετική» διαδικασία μπορεί να προσδώσει μία νέα συμβιβαστική και συμφιλιωτική μορφή στον ποινικό μηχανισμό ο οποίος έχει εμπλακεί στην χωρίς πραγματικό νόημα αντίθεση μεταξύ «δικαίου» και «αδίκου».

Η Colette Parent, στο άρθρο που ακολουθεί, ασχολείται με τη συμβολή του φεμινισμού στη μελέτη της παρέκκλισης και στην εγκληματολογία γενικότερα. Στρατευμένη φεμινίστρια, πιστεύει ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια η γυναικεία παραγωγή συμμετέχει ενεργά στην ανανέωση της γνώσης στον τομέα των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα της εγκληματολογίας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η φεμινιστική προσέγγιση στον τομέα αυτό είναι πολύ πρόσφατη και τούτο γιατί, σύμφωνα με τη θεωρία του Schur, πιστεύεται γενικά ότι οι άνδρες παρουσιάζουν την «κανονικότητα» (normalite) και το να είσαι γυναίκα θεωρείται ήδη ως μία παρέκκλιση. Οι γυναίκες εξάλλου κατέχουν λιγότερη εξουσία. Έπρεπε λοιπόν να αναμένει κανείς ότι οι φεμινιστικές εργασίες γύρω από τη γυναικεία εγκληματικότητα, θα υιοθετούσαν ανοικτά μία μεταρρυθμιστική τάση τόσο στον ποινικό τομέα όσο και στον τομέα των πολιτικών δομών τονίζοντας ιδίως τους κοινούς δεσμούς που ενώνουν τις γυναίκες άσχετα αν έχουν εμπλακεί ή όχι στα γρανάζια του ποινικού μηχανισμού.

Η φεμινιστική προσέγγιση υιοθετεί λοιπόν μία προοπτική που εμπλέκει τόσο τις ποινικές όσο και τις κοινωνικές πολιτικές. Ιδιαίτερα τονίζεται το σημείο ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ανάγκες των γυναικών συνολικά και όχι μόνο μέσα στα πλαίσια του ποινικού μηχανισμού.

Η συγγραφέας καταλήγει ότι η φεμινιστική παραγωγή παρουσιάζει σήμερα αρκετή σπουδαιότητα ώστε να μπορούμε να πούμε ότι η εγκληματολογία έχει ανάγκη από τη φεμινιστική προσέγγιση.³

Στο επόμενο άρθρο ο Dario Melossi θεμελιώνει την ακόλουθη υπόθεση: σε μία δεδομένη κοινωνία οι περίοδοι όπου γίνεται ευρέως προσφυγή στη φυλάκιση, συμπίπτουν με καταστάσεις που θεωρούνται ως κρίσιμες για τη διατήρηση της ηγεμονίας των «εκλεκτών» (elites) και αυτό ανεξάρτητα από το «μέγεθος της εγκληματικότητας».

Η προσπάθεια αυτή του συγγραφέα εντάσσεται στη συνέχεια των αναλύσεων των υποθέσεων του Georg Rusche σύμφωνα με τις οποίες το είδος και το μέγεθος των ποινών εξαρτάται από την κοινωνική δομή και ειδικότερα την αγορά εργασίας. Η Δυτική Ευρώπη αποτελεί ένα παράδειγμα που μπορεί να στηρίξει την υπόθεση ότι υπάρχει μία διασύνδεση μεταξύ οικονομίας και φυλάκισης.

Με τον τρόπο αυτό αποδεικνύεται ότι, έστω και αν πρόκειται για διαφορετικά δικαϊκά συστήματα, οι διαφορές στα ποσοστά φυλάκισης συνδέονται με τις μεταβολές που υφίστανται οι οικονομικοί δείκτες χωρίς (ή σχεδόν χωρίς) το συνολικό ποσοστό των (επίσημα καταγεγραμμένων) εγκλημάτων να παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Οι μεταβολές στους οικονομικούς δείκτες φαίνεται ότι παίζουν κάποιο ρόλο στο πώς ρυθμίζει τις υποθέσεις η ποινική δικαιοσύνη. Το γεγονός αυτό φαίνεται καθαρά στη διαφορετική ρύθμιση των υποθέσεων της «κλασσικής εγκληματικότητας» (ναρκωτικά, πορνεία) από τις «προνομιακές παρανομίες» (illegalismes *privileges*) (εργατικά ατυχήματα, προσβολές του περιβάλλοντος).

Συμπερασματικά επισημαίνει ότι οι ευαισθησίες μίας κοινωνίας ποικίλουν ανάλογα με την αίσθηση ευθύνης των «εκλεκτών» (elites). Τα μέλη της κοινωνίας μαθαίνουν έτσι ότι τα προβλήματα και οι εχθροί των «εκλεκτών» είναι και δικοί τους και τούτο όχι ως αποτέλεσμα μιας συνωμοσίας αλλά ως αναπόσπαστο τμήμα αυτού που ο συγγραφέας αποκαλεί «ηγεμονισμό».

Στο σημαντικό άρθρο που ακολουθεί ο William de Haan προτείνει την «επανόρθωση» στη θέση της «τιμωρίας» διά μέσου της «καταργητικής» θεωρίας (abolitionnisme). Οι «καταργητικές» θέσεις αποτελούν συγχρόνως ένα κοινωνικό κίνημα (κατάργηση των φυλακών και του ποινικού δικαίου), μία στρατηγική πολιτική (ανάλυση των μεταρρυθμίσεων στον ποινικό τομέα) και μία θεωρητική προοπτική και προσέγγιση (κριτική του ποινικού συστήματος με παράλληλο τονισμό των εναλλακτικών μέτρων).

Ως κοινωνικό κίνημα προτείνουν το πάγωμα της κατασκευής νέων φυλακών, την εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών παραβατών από το σύστημα

3. Βλέπε το προηγούμενο τεύχος της *Revue Criminologie*, «Les femmes et le controle penal. Questions feministes», (1992) XXV, 1.»

εγκλεισμού και την αποφυλάκιση του μεγαλύτερου αριθμού κρατουμένων. Για τους οπαδούς της καταργητικής θεωρίας οι Η.Π.Α. αποτελούν το κατ' εξοχήν παράδειγμα χώρας που διακατέχεται από την έμμονη ιδέα της «τιμωρίας» (Chatiment) με συνέπειες μια αύξηση του ποσοστού των μακρόχρονων ποινών και έναν υπερπληθυσμό των φυλακών. Οι κρατούμενοι από 350.000 στα χρόνια του 1970 πέρασαν σε 850.000 στα τέλη του 1980. Εξάλλου το 80% περίπου της αύξησης του αριθμού των εισόδων στις φυλακές οφείλεται στα ναρκωτικά.

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι η τιμωρητική προσέγγιση των προβλημάτων που συνδέονται με την εγκληματικότητα έχει πολύ λίγα να προσφέρει στον τομέα της προστασίας της κοινωνίας. Πράγματι, στο σύνολό του, το σύστημα των φυλακών παράγει τα αντίθετα αποτελέσματα από εκείνα που περιμέναμε και είναι δύσκολο να μπει κάτω από έλεγχο αποτελώντας ένα από τα κύρια κοινωνικά προβλήματα.

Ως «στρατηγική πολιτική» η καταργητική τάση στοχεύει να δημιουργήσει μία νέα φιλοσοφία γύρω από τη δικαιοσύνη και την εγκληματικότητα με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός καλύτερου αύριο. Κατά συνέπεια, στηρίζεται σε μία κοινωνική πολιτική και όχι σε μία πολιτική ελέγχου της εγκληματικότητας. Για παράδειγμα τα ναρκωτικά θα θεωρηθούν ως ένα πρόβλημα που αφορά την ψυχική υγεία. Η βία την κοινωνική παθολογία και οι προσβολές κατά της περιουσίας τα οικονομικά θέματα. Με τον τρόπο αυτό οι οπαδοί των καταργητικών θεωριών προτιμούν τις εξωποινικές ή «αυτόνομες» λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα που περιέχουν μία παράβαση του νόμου.

Επί πλέον οι θεωρίες αυτές είναι ρεαλιστικές αφού θεωρούν τα προβλήματα και τις κοινωνικές συγκρούσεις κομμάτια της κοινωνικής ζωής και υποστηρίζουν ότι είναι ανέφικτο να σκέφτεται κανείς ότι το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να μας προστατεύσει αποτελεσματικά απέναντι σ' αυτού του τύπου τα περιστατικά. Φαίνεται λοιπόν πολύ πιο λογικό να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα αυτά κατά τρόπο πραγματιστικό παρά να τα βλέπομε κάτω από το πρίσμα της ενοχής και της τιμωρίας. Ακόμα και στις περιπτώσεις των τρελών και των πραγματικά κακών, τις μόνες περιπτώσεις όπου, κατ' εξαίρεση, ο εγκλεισμός φαίνεται αναπόφευκτος, μπορούμε να βρούμε πιο ήπιους τρόπους, οι οποίοι να στηρίζονται στην αλληλοβοήθεια, την καλή γειτονία και ένα κοινοτικό πνεύμα, παρά να επαφιέμεθα στις λύσεις που προτείνουν οι γραφειοκράτες, οι ειδικοί επαγγελματίες και ένα υπερβολικά συγκεντρωτικό κράτος.

Σε χώρες με πιο ανεπτυγμένα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, όπως οι Σκανδιναβικές και οι Κάτω Χώρες, οι στρατηγικές αυτές είναι δυνατό να εφαρμοστούν στην πράξη. Έτσι, μπορούμε να θέσομε ως στόχο την κατάργηση του ποινικού δικαίου μακροπρόθεσμα στις χώρες όπου το ποινικό σύστημα είναι ηπιότερο και παρουσιάζει τάσεις συρρίκνωσης. Όμως, στις χώρες όπου ο αριθμός των κρατουμένων αυξάνεται με τρόπο αστρονομικό, όπου οι φυλακές χρησιμεύουν ως «αποθήκες» (entre-

rots) για να εμποδίσουν απλά μερικά άτομα από την υποτροπή αυτά τα σχέδια θέτουν αναμφισβήτητα σημαντικά προβλήματα στην πραγματοποίησή τους.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι καταργητικές θεωρίες ξεκινούν από την αρχή ότι τα προβλήματα ή οι κοινωνικές συγκρούσεις είναι αναπόφευκτα συνυφασμένα με την κοινωνική ζωή. Πρέπει επομένως να βρουν μία λύση. Αντί όμως να τα εμπιστευθούμε στους ειδικούς, θάπρεπε να τα αντιμετωπίσουμε με πνεύμα αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης, συνθήκες που θα δημιουργηθούν από μία κοινωνική και πολιτική δράση.

Προτείνονται νέες μέθοδοι κοινωνικού ελέγχου. Ο αντικειμενικός στόχος είναι η αποζημίωση (compensation) και όχι η ανταπόδοση, η συμφιλίωση και όχι η απόδοση μομφής. Για το σκοπό αυτό, το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης πρέπει ν' αποκεντρωθεί και τα δικαστήρια των συνοικιών ν' αρχίσουν να λειτουργούν με στόχο να συμπληρώσουν ή αντικαταστήσουν τα άλλα δικαστήρια.

Τέλος οι καταργητικές θέσεις, ως θεωρητική προσέγγιση, στηρίζονται στην αποκατάσταση - επανόρθωση (redressement). Η έννοια του εγκληματία χρησιμεύει ως μύθος για να στηρίξει τις σχέσεις της πολιτικής εξουσίας και να νομιμοποιήσει την επέκταση του μηχανισμού ελέγχου της εγκληματικότητας καθώς και τον τονισμό και εντατικοποίηση της επιτήρησης. Οι οπαδοί όμως του καταργητικού δόγματος πιστεύουν ότι όταν συνηθειτοποιήσουμε πλήρως τον περίπλοκο χαρακτήρα του εγκλήματος, ως ενός φαινομένου κοινωνικά κατασκευασμένου, τότε η προσφυγή σε μία λύση τόσο απλοϊκή όπως η τιμωρία, γίνεται προβληματική.

Η έννοια του «εγκλήματος» κατέχει μία σημαντική θέση στην «κοινή λογική» και ασκεί αναμφισβήτητα μία επίδραση επάνω της. Όταν στρέψουμε την προσοχή του κοινού σε μία δεδομένη κατηγορία γεγονότων τα οποία χαρακτηρίζουμε ως «εγκλήματα» επιζητούμε σχεδόν αυτόματα την τιμωρία που θεωρείται ως μία αυτονόητη και ενδεδειγμένη αντίδραση στο «έγκλημα».

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι πρέπει να αλλάξουμε την κατεύθυνση που δίνει η ποινική δικαιοσύνη με μία άλλη που στοχεύει να περιορίσει τον ανθρώπινο πόνο και τις ταλαιπωρίες. Και ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται αν αντικαταστήσουμε την έννοια της «τιμωρίας» μ' εκείνη της επανόρθωσης. Η προβολή της «επανόρθωσης» ισοδυναμεί με μία πρόσκληση για ένα «πραγματικό διάλογο» ή ακόμα για ένα «πρακτικό λόγο» (discours pratique). Σ' ένα «πρακτικό λόγο» η «σωστή» απάντηση σ' ένα πρόβλημα, δεν μπορεί ν' αποσπαστεί από το πλαίσιο των ατόμων που αφορά κατά κύριο λόγο. Ένας τέτοιος «λόγος» θα προωθούσε την έννοια της «κοινωνικής ευθύνης» και θάνοιγε το δρόμο σε ερμηνείες που θα έρριχναν την ευθύνη στα κοινωνικά συστήματα και όχι στα άτομα.

Όπωςδήποτε χρειάζονται ορισμένες προϋποθέσεις τόσο στο ατομικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο για να μπορέσει να λειτουργήσει ένας τέ-

τοιος μηχανισμός. Προς το παρόν και για λόγους «δικαιοσύνης» (fairness) είναι αναγκαία ακόμη η ρύθμιση από το δίκαιο. Όπως χρειάζεται μία κοινωνιολογική φαντασία για να εξασφαλισθεί μία ανοικτή συζήτηση έτσι πρέπει να υπάρχει και μία δικαιοσύνη φαντασία για να μπει τέρμα στις διαφορές, οι οποίες χωρίς αυτήν θα διαωνίζονταν.

Με το άρθρο αυτό του W.De Haan κλείνει ο κύκλος των δημοσιεύσεων της *Revue Criminologie* που παρουσιάζουν μία νέα προοπτική για την Εγκληματολογία βασισμένη στο διάλογο και τις διασυνδέσεις ανάμεσα σε όλους τους «ηθοποιούς» του δράματος που αποκαλείται «έγκλημα».

Μπορεί άραγε ο ποινικός μηχανισμός στην παρούσα του μορφή να λύσει κατά τρόπο ικανοποιητικό αυτό το δράμα; Ασφαλώς δεν διαθέτει τα απαραίτητα μέσα και τούτο για διαφόρους λόγους: Περιορισμός στη νομική έννοια του εγκλήματος (έστω και αν τα ατομικά χαρακτηριστικά της πράξης λαμβάνονται υπόψιν σε ορισμένες περιπτώσεις όπως στους λόγους που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα ή τον καταλογισμό). Διωκτικοί μηχανισμοί που στοχεύουν την εξιχνίαση του εγκλήματος, τη σύλληψη του δράστη και την προσαγωγή του στη δικαιοσύνη. Μηχανισμοί απονομής της δικαιοσύνης που περιορίζονται στη γνώμη των επαγγελματιών δικαστών οι οποίοι θα αποφασίσουν για την ενοχή και την ποινή.

Τα δειλά βήματα της περιορισμένης συμμετοχής των ειδικών επιστημόνων (κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, ψυχιάτρων) στη διαμόρφωση της απόφασης για την ενοχή (π.χ. πραγματογνωμοσύνη σε περίπτωση διανοητικής ασθένειας) καθώς και η πολύ περιορισμένη δυνατότητα προσφυγής στα εναλλακτικά μέτρα όπως και μία κάποια διακριτική εξουσία των εκπροσώπων του σωφρονιστικού μηχανισμού, είναι ασφαλώς τελείως ανεπαρκή.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει ήδη σε όλα σχεδόν τα κράτη ένας ποινικός μηχανισμός ο οποίος λειτουργεί με τον παραδοσιακό τρόπο πιθανώς προς λανθασμένη κατεύθυνση και με λάθος στόχους. Όμως η εμπειρία αυτών που κινούν το μηχανισμό δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Δεν έχουμε παρά να μελετήσουμε τις εκτενείς δικαστικές αποφάσεις των χωρών του αγγλοσαξωνικού δικαίου για να δούμε μέσα από τη λεπτομερή έκθεση των πραγματικών περιστατικών την προσπάθεια (ατελή ασφαλώς) του επαγγελματία δικαστή να δώσει μία σφαιρική παρουσίαση της ποινικής υπόθεσης.

Είναι λοιπόν δυνατόν, αντί να καταργήσουμε τελείως τον ποινικό μηχανισμό να τον στρέψουμε προς άλλη κατεύθυνση δημιουργώντας για παράδειγμα άλλους στόχους (διανεμητική δικαιοσύνη, συμφιλίωση, επανόρθωση) στη θέση των παραδοσιακών (τιμωρία, ανταπόδοση) και επιμορφώνοντας τους επαγγελματίες δικαστές και άλλους ειδικούς επιστήμονες με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός συλλογικού διεπιστημονικού οργάνου που θα αποφασίζει για τη ρύθμιση της προβληματικής κατάστασης;

Μόνο με τον τρόπο αυτό θα εκμεταλλευθούμε την ήδη υπάρχουσα εμπειρία ικανοποιώντας ταυτόχρονα το αίτημα για διάλογο και διασύνδεση όλων των συμμετόχων.

Η ύλη του τεύχους αυτού της *Revue Criminologie* συμπληρώνεται με ένα δημοσίευμα των D. Elie και P. Legendre για το χωροταξικό συσχετισμό και τη μετακίνηση της εγκληματικότητας. Οι συγγραφείς θέλησαν να μελετήσουν τη μετακίνηση της εγκληματικότητας στο κέντρο της πόλης του Montreal. Η κεντρική τους ιδέα είναι η εξής: Η γεωγραφική κατανομή των εγκλημάτων, το περιβάλλον, προσφέρουν ασφαλώς χρήσιμες πληροφορίες, όμως η μετατόπιση της εγκληματικότητας αποτελεί ένα στοιχείο που έχει γίνει πολύ λίγο αντικείμενο εκμετάλλευσης. Το ερώτημα είναι: «Η μετακίνηση της εγκληματικότητας ανταποκρίνεται στα οικονομικά ή κοινωνικά δεδομένα ή έχει τη δική της δυναμική;»

Για τη συγκεκριμένη περίπτωση διάλεξαν να μελετήσουν την κατανομή και χωροταξική διάρθρωση των ληστειών και των διαρρήξεων στο κέντρο του Montreal. Χρησιμοποιείται μία αυστηρή μεθοδολογία βασισμένη σε μαθηματικές εξισώσεις και περιγράμματα.

Για μία ακόμη φορά πρόκειται για ένα σημαντικό σε περιεχόμενο τεύχος της *Revue Criminologie* του Πανεπιστημίου του Montreal.

Η ποιότητα της ύλης και το *gabarit* των συγγραφέων δικαιώνουν την επιλογή που έγινε πριν μερικά χρόνια όσον αφορά τη θεματική κάλυψη. Έτσι κάθε τεύχος αναλύει και ένα τομέα επικαιρότητας. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε τα τεύχη γύρω από τις «προνομιακές παραβατικότητες» (*illegalismes privilégiés*), τις διαταραχές της νεαρής ηλικίας (*troubles a l'adolescence*), την επιμέτρηση της ποινής, τη γυναικεία παραβατικότητα.

Πρόκειται για θέματα επίκαιρα που κρατούν τη Σχολή Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal και τη *Revue Criminologie* στις πρώτες θέσεις της διεθνούς επιστημονικής κίνησης στον εγκληματολογικό τομέα.